

Проблеми формування нової еліти в Україні

Бутко О.Ю., курсант навчально-наукового інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів НАВС

Політична еліта (від франц. – краще, відбірне, вибране) – меншість суспільства, яка не просто наділена особливими психологічними, соціальними, політичними та іншими якостями, а й володіє певними позитивними цінностями і пріоритетами (влада, культура, багатство, компетентність, воля тощо); займає панівні або найбільш впливові позиції у суспільній ієрархії; спроможна здійснити позитивні перетворення в суспільстві, вплинути на свідомість і поведінку співгромадян.

Прогрес та оновлення суспільного життя тісно пов'язані із вивченням суб'єкта політичного процесу, яким, в даному випадку, постає політична еліта. Роль політичної еліти надзвичайно важлива для розвитку будь-якої держави і це особливо актуалізується на етапах становлення або трансформації тієї чи іншої політичної системи. Після здобуття незалежності, правляча політична еліта України залишилась «незавершеною» у ствердженні власної системи загальнонаціональних цінностей, не змогла визначити стратегію розвитку суспільства, знайти шляхи вирішення проблем, які повстали перед ним, не консолідувала спільноту і не повела її за собою. В той же час, саме від політичної еліти залежить рівень розвитку держави і безпосередньо рівень розвитку життя її громадян, тому дана тема невичерпна і потребує більшої уваги науковців.

Суттєвий внесок в розвиток даної проблематики зробили такі зарубіжні дослідники як Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс, М. Вебер, Ж. Сорель. Обґрунтування елітарних теорій в Україні пов'язане з іменами Д. Донцова та В. Липинського. У радянський період теорія еліти не розроблялася, адже вона суперечила тогочасній державній ідеології щодо поділу на «вибрану» меншість, яка керує суспільством та «неорганізовану» більшість, що є об'єктом керування. Іншими словами, існувала заборона на тему еліти як «класового» утворення. Якщо й траплялися окремі праці на радянському просторі, то проблема еліти поставала, передусім, лише як об'єкт наукової критики. Дослідження концепцій еліт набули актуальності лише після отримання Україною незалежності. Різні аспекти проблеми еліти (історико-філософські та соціально-філософські) представлені в роботах таких українських учених, як Ч.Н. Азімов, І.Л. Бачило, О. Білий, Д. Видрін, С. Вовканич, С.Д. Волошко, Б.Гаврилишин, В.А. Дозорцев, В.І. Жуков, А.М. Колодій, І.Ф. Курас, Б. Кухта, М.І. Михальченко, Б. Ярош та ін., та інші, однак їх

роботи не мали комплексного характеру, а торкалися лише окремих питань політичної еліти. Водночас окремі питання залишилися недостатньо дослідженими або недослідженими взагалі. Віддаючи належне теоретичному і практичному значенню досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно визнати, що в літературі подається фрагментарний аналіз різних проблем формування політичних еліт, відсутнє системне дослідження процесів формування, трансформації та еволюції політичних еліт.

Останнє десятиліття XX ст. в Україні стало періодом становлення нової пострадянської еліти. Головна особливість даного процесу – внутрішня суперечливість. З іншого боку, у надрах еліти до цих пір стабільно відтворюються зразки світогляду і поведінки, які були характерні для радянської номенклатури: прагнення виразити свій корпоративний інтерес, створити собі привілеї тощо.

На відтворення попередніх стереотипів, як вважає більшість політологів, впливають традиції, що укорінилися у свідомості українців, спадкоємність об'єктивних проблем і генетична (кадрова) спорідненість з радянською елітою: за соціологічними дослідженнями, на кінець 90-х рр. XX ст. 75% політичної і 61% бізнес-еліти складала вихідці зі старої партійної, радянської, комсомольської і господарської номенклатури, або ці люди знаходилися на посадах, що межували з номенклатурними: замісники керівників, начальники відділів. Ще більшою мірою вказана спадкоємність прослідковується на регіональному рівні. Тим самим підтверджується теза макіавеллістської школи елітології про те, що, не дивлячись на докорінну соціальну трансформацію, частина старої еліти переходить у нову еліту. Генетична спорідненість сучасної еліти з радянською є найбільш суттєвою її особливістю. Враховуючи той факт, що у старій ієрархії представники сучасної еліти займали далеко не перші ролі, а, як правило, знаходилися у другому і третьому ранзі номенклатури, їх висування в 90-х рр. XX ст. багато хто схильний розглядати як «революцію замісників» [1, с. 711].

Але не дивлячись на факт тісного взаємозв'язку з радянським правлячим класом, найбільш загальні якісні зрушення відбулися в кінці 90-х рр. XX ст. - на початок третього тисячоліття суттєвих змін:

- відбулося значне омолодження політичної еліти. Середній вік представника еліти - сорок п'ять років;
- значно знизилася частка вихідців з нижчих верств суспільства;
- збільшилася кількість осіб з вищою освітою;
- суттєвою ознакою сучасної української еліти є її структурна неоднорідність. Крім вихідців з кіл радянської номенклатури, в ній чітко прослідковуються групи:
 - колишніх дисидентів – противників комуністичного режиму;
 - представників бізнесу, що зробили кар'єру в період перебудови і після неї;

- колишніх кадрових офіцерів;
- наукової і художньої інтелігенції;
- політиків, вільних від номенклатурного минулого, що заявили про себе як про лідерів нових партій і рухів.

Починаючи з кінця 90-х рр. XX ст. проявилася тенденція до відособлення еліти від суспільства і прагнення до самоізоляції;

-поєднання влади і власності сприяє розквіту різних фірм «апаратного» підприємництва, коли політики, використовуючи переваги свого становища, починають безпосередньо займатися бізнесом.

Таким чином, в Україні на перехідному етапі пострадянського розвитку виникло багато проблем. Функціонування політичної еліти, особливо на даному етапі, становило одну з ключових ролей в суспільстві.

Загалом в сучасній Україні можна виділити чотири типи представників

сучасної політичної еліти за її виникненням:

1. Представники старої формації.
2. Представники старої формації, але з новим баченням проблем.
3. Представники нової формації.
4. Представники громадянського суспільства.

Отже, можна зробити висновок, що сучасна політична еліта України є сумішшю нової і старої влади з деяким числом представників громадянського суспільства

Українське майбутнє залежатиме від того, якою буде нова еліта: чи матиме вона чітку картину майбутнього, стійкі принципи, на яких вона базуватиме свої дії, а також відповідальність за справу.

Втім, сама по собі нова еліта не сформується, а сьогоднішня верхівка нічого для цього не робить. Отже, молодь сама повинна визначатися у своєму намаганні стати елітою країни у майбутньому. Сприяння цьому може відбуватися завдяки змінам у таких суспільних системах, як освіта, громадянське суспільство та ЗМІ, рушійною силою яких стануть фахівці-ентузіасты.

За вирішенням численних проблем сьогодення виклики майбутнього, зокрема проблема виховання нової еліти, не отримує від держави належної уваги. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту ініціює деякі заходи підтримки громадянського молодіжного руху в країні, проте ці зусилля стикаються з низкою проблем, які державна політика не в змозі [1, с. 63].

Прихід нової еліти не може відбутися як проста механічна заміна старших молодшими. Тому слід не заміняти, а цілком усунути стару еліту разом з властивими їй якостями, на зміну якій прийде нова еліта з новими якостями. На зміну традиційній для української політики «гнучкості» має прийти цілісний політик: коли те, що людина думає, говорить і робить, не відрізняється між собою [4, с. 299].

Для формування нової еліти дуже важливим є самовизначення та самоорганізація молодих людей. Потрібно не чекати лідерства й успіху, а прагнути до цього, ставити перед собою відповідні завдання та наслідувати позитивні приклади. Беручи на себе відповідальність через, наприклад, виборні посади у місцевому самоврядуванні, молоді лідери мають змогу уникнути негативного впливу нинішніх традицій українського політикуму та брати майбутнє країни у свої руки.

За два десятка років незалежності ротація політичної еліти України майже не відбувається, на провідних позиціях перебувають одні й ті самі люди. Стара еліта вже не відповідає вимогам часу, її діяльність призводить до щораз нових криз, яким не видно кінця-краю [2, с. 53].

Складається враження, що сучасну еліту немає ким замінити. Наявні механізми формування молодих лідерів, зокрема молодіжні організації, не дають потрібного результату. Така ситуація має кілька причин. По-перше, лідери політичних сил не вміють працювати з молоддю. Вони не усвідомлюють важливості виховання майбутньої еліти, тому не приділяють створенню, підтримці та співпраці з молодіжними організаціями належної уваги.

По-друге, молодь не бачить ідеології, яку вона може підтримати. Наявні політичні сили не пропонують ідей, які стимулювати б молодь до громадської та політичної активності. Різницю між ідеологією нинішніх основних парламентських політичних сил визначити дуже важко, так само як і між їхніми молодіжними організаціями. Ідеологічна робота має допомагати молоді чітко формулювати свої інтереси та визначатися з інструментами їх реалізації.

Третя проблема – це брак державної підтримки. Держава не тільки не вирішує проблеми української молоді, а й не дає молодіжним активістам змоги брати участь у формуванні та реалізації молодіжної політики.

Українська система освіти, починаючи зі шкільної, не сприяє не тільки формуванню лідерів і майбутньої еліти, а й отриманню молодими людьми навичок і вмінь, потрібних у нинішньому глобалізованому та конкурентному світі [9, с. 49].

В часи суспільної нестабільності стара «консервована» політична еліта дає тріщини. Однак поки що зарано говорити про якісне оновлення політичної еліти в українському політикумі. Натомість спостерігається феномен політичних відщепенців, які, або «побили горщики» зі своїми партійними босами, або просто вирушили у вільне плавання, сподіваючись на більші дивіденди. Та чи можна змінити ситуацію? Чи очікує Україну справді якісно нова еліта політиків?

Україна взяла курс на децентралізацію влади, перехід до парламентсько-президентської системи, цим самим обумовила необхідність появи нової генерації політиків та відкинула російсько-

білоруський варіант харизматичного лідерства, небезпечного узурпацією влади та встановленням авторитарної диктатури.

Процеси легітимації політичної еліти України відбуваються разом з безперервними процесами легітимації компонентів політичної системи, оскільки визнання політичної еліти зумовлене особливостями політичної системи, зокрема, крахом політичної системи радянського зразка, формуванням державного устрою тощо.

Незважаючи на те, що деякі політичні лідери не виявляють розуміння важливості партнерства з громадянським суспільством, з іншого боку, змушені частіше дослухатися до громадської думки у випадках, коли численна кількість громадян вдаються до акцій громадянської непокорі.

Відкритість та прозорість виборчого процесу останніх років з одного боку, та незалежність і об'єктивність засобів масової інформації з іншого, сприяє збільшенню впливу виборців на розбудову внутрішньопартійної демократії та конкуренції, оновлення політичної еліти України загалом.

Складна ситуація в сучасній Україні, поглиблена воєнною ескалацією, вимагає компетентного підходу в економічно-політичній сфері, що сприяє до появи політичного лідера нового зразка, в той же час, передбачає продукування альтернатив у виборі тактики та стратегії виходу із складної ситуації, що склалась та їх конкурентну репрезентацію.

Вочевидь, становлення нової політичної еліти – складний та багатогранний процес. Врахування як суб'єктивних так і об'єктивних факторів її становлення має стати питанням номер один для нинішньої політичної верхівки, що тим самим зачіпає ледве не всі важливі сфери життєдіяльності соціуму, починаючи зі системи української освіти, і закінчуючи сферою політико-владних відносин. Особливий акцент має бути на молодіжні підрозділи, діяти які мають не задля галочки або з пар-метою, а щоб стати дієвим базисом формування нових політиків.

На підставі вище викладеного матеріалу та проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. Процес формування нової демократичної еліти в країні далекий до свого ідеального завершення, висування на головні політичні ролі людей принципово іншої, ніж сучасна, генерацій політиків має стати справою сьогоднішнього, а не завтрашнього дня.

Аналіз процесів формування політичної еліти України дає змогу виявити тенденції становлення політичної еліти, чинники та технології, традиції та символи, до яких вдається політична еліта на підтримку власної легітимності. До основних проблем формування якісно нової прогресивної політичної еліти України можна віднести наступні:

- часткова генетично-аксіологічна спорідненість сучасної еліти з радянською;

- її структурна неоднорідність, як наслідок – слабкість внутрішніх корпоративних взаємозв'язків між окремими ланками еліти;
- відособлення еліти від суспільства і прагнення до самоізоляції;
- відсутність єдиної стратегії розвитку суспільства;
- брак механізмів передачі знань, зокрема у сфері державного управління;
- відсутність образу « цілісного політика», - коли те, що людина думає, говорить і робить, не відрізняється між собою;
- олігархізація політичної еліти, що проявляється у переслідуванні особистих інтересів, зловживання службовими повноваженнями, поєднання бізнесової та політичної сфери загалом;
- брак української системи освіти, яка, починаючи зі школи, має проводити ідеологічну роботу, допомагати молоді чітко формулювати свої інтереси та визначатися з інструментами їх реалізації, формувати лідерів майбутньої еліти.

Історія не раз доводила: якщо суспільство хоче уникнути переродження еліти на деспотичну або недієздатну, потрібні максимальна відкритість еліт на всіх рівнях, постійне поповнення фахово підготовленими людьми, що відбулися як особистості. Крім того, специфіка української еліти полягає в тому, що вона мусить постійно пропонувати нові ходи й рішення для розвитку країни. Еліта в Україні має стати основним джерелом зміни суспільства. Тому без оновлення якісно виконати свою функцію їй не до снаги. Якщо усвідомимо це нині, то цілком можемо розраховувати на успішне майбутнє держави України.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття. Десяті читання пам'яті В. Липинського: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 18 квіт. 2007 р., Луцьк / Ред.: О.П. Самойленко; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Волин. ін-т ім. В.Липинського. – Луцьк: Волин. кн., 2007. – 208 с.
2. Білополий В.В., Руденко С.Г. Інтелекція та еліта в сучасному українському суспільстві // Вісн. Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. – 2006. – №9. – С. 50-54.
3. Білополий В.В., Руденко С.Г. Еліта, влада та перспективи розвитку України // Вісн. Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. – 2007. – №9. – С. 53-60.
4. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: навч. посіб. – 7-ме вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 415 с.
5. Герасіна Л.М., Журавський В.С., Зимогляд В.Я., Осипова Н.П. Політологія: Акад. курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2006. – 520 с.
6. Добіжа В.В. Культура політичної участі владної еліти у процесах інституціоналізації громадянського суспільства // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 37. – С. 708-717.
7. Зоткін А. Вибори 2002 року як етап формування політичної еліти України та Криму // Соціол.: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №1. – С. 137-143.
8. Кононенко Н. Адекватність політичної еліти сучасним моделям політичного і соціально-економічного розвитку // Політ. менеджмент. – 2006. – Спец. вип. – С. 156-161.
9. Меркотан К. Багатопартійність як чинник трансформації політичної еліти в Центрально-Східній Європі // Політ. менеджмент. – 2007. – Спец. вип. – С. 116-125.